การออกแบบพระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวาย จังหวัดศรีสะเกษ

พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร
หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรมไทย)
songwitchaengchit@gmail.com
ประติมา นิ่มเสมอ
โชติมา จตุรวงค์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

พระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวาย จังหวัดศรีสะเกษ สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ โดยดำริของพระเทพวชิรญาณ (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพงรูปปัจจุบัน ดังนั้นพระธาตุเกษแก้วจึงเป็นพัฒนาการต่อเนื่องจากเจดีย์ศรีโพธิญาณ วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2535 โดยการออกแบบของนายนิธิ สถาปิตานนท์ ศิลปินแห่งชาติ เพื่อเป็นตัวแทนในการถ่ายทอดเอกลักษณ์ของวัดหนองป่าพงไปสู่วัดสาขาอื่น ๆ อย่างมากมาย รวมทั้งวัดป่าหนองหวาย

ในการสำรวจลงพื้นที่จริงในฐานะผู้ออกแบบและทำงานร่วมกับช่างก่อสร้างของผู้วิจัย ได้มีการแก้ไขแบบก่อสร้างเพื่อให้เป็นไปในบริบทสังคมของวัดป่าหนองหวายมากขึ้น จนกระทั่งเสร็จสิ้นกระบวนการงานก่อสร้างและงานตกแต่ง อีกทั้งได้เปรียบเทียบแบบสถาปัตยกรรมที่ได้ออกแบบไว้เดิมกับแบบที่ใช้ก่อสร้างจริง และศึกษาวิเคราะห์หาสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนแก้ไขแบบโดยใช้เวลาในการศึกษาและออกแบบทั้งสิ้นประมาณ 2 ปี

ผลการศึกษาพบว่า พระธาตุเกษแก้วซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2562 -2563 ใช้แรงงานท้องถิ่นและพระภิกษุสามเณร ช่วยกันสร้างขึ้น แม้ว่าแบบสถาปัตยกรรมได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นแบบก่อสร้างพระธาตุที่มีรูปแบบที่ไม่ซับซ้อน ดูแลรักษาง่าย สร้างได้เร็วและประหยัด แต่ก็สามารถใช้วัสดุและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าร่วมเพื่อทุ่นแรงและเพิ่มคุณภาพงานได้ การตกแต่งต้องเน้นความคงทนเพื่อการใช้งานที่ยาวนานและช่วยลดภาระด้านการซ่อมบำรุงรักษาในระยะยาวได้ หลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ พระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวายได้ถูกใช้ในฐานะศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ใช้ในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้มีบทบาทในฐานะสัญลักษณ์ทางสังคมอีกทางหนึ่ง

คำสำคัญ: เจดีย์ศรีโพธิญาณ เจดีย์อีสาน วัดป่าหนองหวาย พระธาตุเกษแก้ว พระเทพวชิรญาณ

Architectural Design of Phra That Ket Kaew, Wat Pa Nong Wai, Sisaket

Phra Songwit Chaengchit
Master of Architecture (Thai Architecture)
Faculty of Architecture, Silpakorn University
songwitchaengchit@gmail.com
Pratima Nimsamer
Chotima Chaturawong
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

Phra That Ket Kaew was designed with the aim to enshrine Buddha's relics. The design was developed from that of the stupa, Sri Bodhiyan Chedi at Wat Nong Pa Phong, Ubon Ratchathani Province, designed by Nithi Sathapitanon, a national artist. Since Wat Nong Pa Phong is a well-known Buddhist temple for meditation, the Sri Bodhiyan Chedi has become the temple's representation which has been imitated by stupas of temple branches, such as Phra That Ket Kaew at Wat Pa Nong Wai, Nong Wai Village.

The study took three years for data gathering which a researcher had two roles as a user and an architect to explore the temple and architectural site and to work with construction workers. The researcher also revised architectural construction drawings of Phra That Ket Kaew to be suitable with social context of Wat Pa Nong Wai up until the stupa construction and decoration was completed. The revision and the original design of the stupa were likewise compared and the causes and factors affecting the changes of the original design to the drawings for actual construction were also investigated.

Result of the study showed that Phra That Ket Kaew built during 2019-2020 had local people, monks, and novices as construction workers. Although the architectural design and construction of Phra That Ket Kaew was revised to be simple, easy to take care, fast to build, and cost saving, new materials and technologies could be applied for the purposes of labor-saving and gaining better quality of construction. Its decoration was also designed and constructed with durable materials for long-lasting uses and easy maintenance in the future.. After being completed, Phra That Ket Kaew at Wat Pa Nong Wai has been the center of community for Buddhist rituals and activities which help to boost the economy and local culture--also having a social value as the community's symbol.

Keyword: Sri Bodhiyan Chedi, Isan Chedi, Wat Pa Nong Wai, Phra That Ket Kaew, Phra Thep Wachirayan

บทนำ

พระธาตุ ในวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน (หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย) เป็นคำเรียกสถานที่ก่อสร้างหรือที่ประดิษฐานเฉพาะพระอัฐิธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันตธาตุเจ้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น (วิโรฒ ศรีสุโร, 2539) ภาคอีสานเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณ โดยมีพระธาตุพนม (องค์ดั้งเดิม) เป็นพระธาตุที่เก่าแก่ที่สุด (วิโรฒ ศรีสุโร, 2539) พระธาตุพนมเป็นพระธาตุทรงบัวเหลี่ยม ซึ่งเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อรูปแบบทางศิลปกรรมของพระธาตุองค์อื่น ๆ ทั่วภูมิภาคอีสาน ทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง (วิโรฒ ศรีสุโร, 2539)

พระกรรมฐานสายอีสาน นำโดยพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งเป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี และได้อุปสมบทในปี พ.ศ. 2436 (พระมหาบัว ญาณสัมปันโณ, 2555: 4) แล้วจึงได้มาอยู่ในสำนักวิปัสสนาของท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล ณ วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี พระอาจารย์มั่นเป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีสีลาจารวัตรที่งดงามเป็นที่น่าเลื่อมใส ท่านหยั่งรากพระกรรมฐานสายอรัญวาสีในพื้นที่ภาคอีสาน ทำให้เกิดสานุศิษย์ขึ้นมากมายในช่วงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 อีกทั้งท่านยังเป็นแบบฉบับให้กับสำนักอรัญวาสีอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในอีสานอีกด้วย จะเห็นได้ว่าหลังการมรณภาพของครูบาอาจารย์สายหลวงปู่มั่นบางรูป ได้มีเจติยสถานพิพิธภัณฑ์ที่ผสมผสานรูปแบบของพระธาตุท้องถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นรูปทรงที่เรียบง่ายและแข็งแรง อันเป็นอัตลักษณ์สำคัญของวัดป่าสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต อาทิเช่น เจดีย์พิพิธภัณฑ์ของหลวงปู่ขาว อนาลโย วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดหนองบัวลำภู เจดีย์ของหลวงปู่หลุย จันทสาโร วัดป่าสุทธาวาส และเจดีย์ศรีโพธิญาณของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) วัดหนองป่าพง เป็นต้น ซึ่งเจติยสถานเหล่านี้ล้วนเป็นสถานที่ที่เกิดขึ้นใหม่หลังปี พ.ศ. 2500 ทั้งสิ้น

วัดป่าหนองหวาย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นวัดสาขาของวัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี ในสังกัดมหานิกายซึ่งพระเทพวชิรญาณ (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพง เป็นผู้ดำริพัฒนาสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2552 ณ จังหวัดบ้านเกิดของท่าน (โชตวิชช์ สุวงศ์, 2564: 4) เพื่อเป็นการนำปฏิปทาของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) แห่งวัดหนองป่าพงมาเผยแผ่ในรูปแบบวัตถุธรรมสู่การประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นรูปธรรม โดยหลังจากที่การก่อสร้างเสนาสนะอื่น ๆ เช่น ธรรมศาลา หอฉัน กุฏิสงฆ์ กุฏิรับรอง และโรงครัว ซึ่งเป็นเสนาสนะประเภทใช้สอยแล้วเสร็จ การก่อสร้างอาคารเชิงสัญลักษณ์จึงถูกจัดสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2562

พระธาตุเกษแก้ว (รูปที่ 1) เป็นอาคารหลังล่าสุดของวัดป่าหนองหวาย ที่ถูกออกแบบและสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2562 เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งพระเทพวชิรญาณ (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) ได้รับมอบถวายมาจากประเทศศรีลังกาในคราวเดินทางไปศาสนกิจ ระหว่างวันที่ 11-19 มีนาคม พ.ศ.2556 (คณะศิษยานุศิษย์ 154) พระธาตุเกษแก้วถูกสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสถาปัตยกรรมเชิงสัญลักษณ์ประจำวัดป่าหนองหวาย เพื่อแสดงความเป็นวัดสาขาที่สืบทอดปฏิปทาของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) โดยต้องการให้ใช้รูปแบบเจดีย์ศรีโพธิญาณของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) วัดหนองป่าพง เป็นต้นแบบ มาผนวกกับแนวความคิดและความประสงค์ของพระเทพวิชรญาณ (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพง ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการก่อสร้างพระธาตุเกษแก้ว โดยต้องการให้ประยุกต์ใช้วัสดุเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่ให้สอดคล้องกับความสามารถของช่างท้องถิ่นและงบประมาณที่มีอยู่ด้วย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

บทความนี้เป็นการนำเสนอผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ เพื่อการออกแบบและก่อสร้างพระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวาย จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุตามความประสงค์และเจตจำนงของพระเทพวชิรญาณ (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดหนองพง ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการดังนี้

1. เพื่อศึกษาแนวทางการออกแบบให้พระธาตุเกษแก้วเป็นสถาปัตยกรรมเชิงสัญลักษณ์แสดงการเป็นวัดที่สืบทอดพระกรรมฐานสายอรัญวาสีในพื้นที่ภาคอีสานสายพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท)

2. เพื่อศึกษากิจกรรมและความต้องการใช้สอย และคลี่คลายแนวคิดและเจตจำนงของพระเทพวิชรญาณ (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการ ให้เป็นรูปธรรมผ่านแบบสถาปัตยกรรมที่ใช้ในการก่อสร้างได้จริง โดยศึกษาวิธีการในการประยุกต์ใช้วัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่ให้สอดคล้องกับข้อจำกัดต่างๆ เพื่อนำไปสู่การสร้างจริงด้วย
3. เพื่อวิเคราะห์และบูรณาการแนวความคิด ความต้องการใช้สอยและความต้องการอื่น ๆ ของเจ้าของโครงการ วัสดุและเทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมไปถึงข้อจำกัดต่างๆ ที่มีผลต่อการก่อสร้าง และสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์และบูรณาการให้เป็นแบบสถาปัตยกรรมที่ใช้การก่อสร้างได้จริง
4. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบและอภิปรายแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิกในเบื้องต้นกับแบบที่ใช้ในการก่อสร้างจริงโดยช่างท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปการออกแบบพระธาตุเกษแก้ว

คำถามการวิจัย

สืบเนื่องจากความเป็นมาของโครงการและวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดคำถามการวิจัยไว้ดังนี้
1. พระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวายควรมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นอย่างไร และควรก่อสร้างด้วยอะไร
2. การก่อสร้างโดยช่างท้องถิ่น และข้อจำกัดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการก่อสร้าง มีผลทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรม วัสดุ และวิธีการก่อสร้างที่สถาปนิกได้ออกแบบไว้เปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

โดยในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดสมมติฐานเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยไว้ดังนี้

1. พระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวาย ควรคงรูปแบบพระธาตุทรงบัวเหลี่ยมซึ่งเป็นรูปแบบประเพณีของอีสานไว้ โดยมีเจดีย์ศรีโพธิญาณของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) เป็นต้นแบบที่นำมาใช้ในการพัฒนาไปสู่รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระธาตุเกษแก้ว โดยรูปแบบที่สร้างจริงต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย และเทคโนโลยีการก่อสร้างที่สอดคล้องกับความสามารถของช่างท้องถิ่นและงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดด้วย
2. ข้อจำกัดในด้านทักษะความรู้ความสามารถในเรื่องเทคโนโลยีสมัยใหม่ของช่างท้องถิ่น รวมไปถึงข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ จะส่งผลให้สถาปนิกจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแบบสถาปัตยกรรมที่ออกแบบในขั้นแรก ให้มีรูปแบบที่ก่อสร้างได้ง่ายขึ้น และประหยัดค่าก่อสร้างและแรงงานที่ใช้ในการก่อสร้างมากกว่า

ขั้นตอนการศึกษา

1. เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการออกแบบพระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวาย
2. วิเคราะห์และบูรณาการข้อมูลในขั้นที่ 1 และสังเคราะห์ออกมาเป็นแบบสถาปัตยกรรม
3. ติดตามกระบวนการก่อสร้าง และปรับเปลี่ยนแบบหน้างานเพื่อให้สอดคล้องกับข้อจำกัดที่เกิดขึ้น
4. วิเคราะห์เปรียบเทียบแบบสถาปัตยกรรมที่ได้ในขั้นที่ 2 กับรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ก่อสร้างจริงที่ได้ในขั้นที่ 3
5. สรุปผลการออกแบบพระธาตุเกษแก้ว

การออกแบบพระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวาย

1. กระบวนการออกแบบพระธาตุเกษแก้ว กระบวนการออกแบบพระธาตุเกษแก้วเกิดขึ้นหลังจากที่ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และการลงสำรวจปัญหาทางด้านรูปทรงและการใช้งานของพระเจดีย์ศรีโพธิญาณซึ่งเป็นต้นแบบแล้วการทำงาน ออกแบบหลังจากที่พระเทพวชิรญาณ (เลี่ยม) ใช้แบบผังพื้นของพระเจดีย์ศรีโพธิญาณในการฝังเสาเข็มของพระธาตุเกษแก้ว ในปี พ.ศ.2554 โดยเดิมทีตั้งใจจะก่อสร้างในรูปแบบเดียวกัน แต่ต่อมาท่านได้มีดำริที่จะปรับเปลี่ยน

แบบก่อสร้าง โดยให้ผู้วิจัยเป็นผู้ออกแบบร่วมกับช่างก่อสร้างท้องถิ่น ดังนั้นกระบวนการวิจัยเพื่อออกแบบสถาปัตยกรรมพระธาตุเกษแก้วจึงเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2561 โดยมีผลการวิจัยดังนี้

1.1 ตำแหน่งที่ตั้งโครงการและผังบริเวณ

แนวคิดการวางผังบริเวณ ผังบริเวณพระธาตุเกษแก้วได้รับการออกแบบโดยวางทางสัญจรที่สามารถเข้าถึงจากทางบกได้ 2 เส้นทาง และจากทางน้ำได้ 2 เส้นทาง โดยอาคารถูกแวดล้อมไปด้วยสวนป่าเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ การสร้างพระธาตุในบริเวณนี้เพื่อเป็นการรักษาผืนป่าให้คงอยู่และให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมทั้งสามารถใช้เป็นพื้นที่ในการกางกลดในช่วงเวลางานปฏิบัติธรรมประจำปีได้ และสามารถเป็นจุดศูนย์กลางที่เชื่อมโยงกับอาคารต่าง ๆ ของวัดป่าหนองหวายได้ดังนี้ (ภาพที่1, 2) ทิศเหนือเชื่อมต่อกับทางสัญจรหลักที่เข้าสู่พระธาตุ สำนักชี หอฉันภัตตาหาร ศาลาทรงธรรม และหมู่บ้านโคกจาน ทิศตะวันออกเชื่อมกับศาลาริมน้ำ สุขาหลักโครงการ ทิศใต้ไปสู่ท่าปล่อยปลา และทิศตะวันตกเชื่อมต่อไปยังกุฏิรับรอง ลานธรรม พื้นที่สังฆาวาส และธรรมศาลา

ภาพที่ 1 ผังบริเวณวัดป่าหนองหวาย
ที่มา: โชติวิชช์ สุวงศ์. (2562).

ภาพที่ 2 ผังบริเวณวัดป่าหนองหวาย
ที่มา: กตภัณฑ์ แก้วสง่า (2562)

1.2 การออกแบบแผนผังพระธาตุเกษแก้ว ลักษณะแผนผังพระธาตุเป็นรูปทรงกลม มีลานประทักษิณ 2 ชั้น ลานประทักษิณชั้นที่ 1 เป็นลานกว้างรัศมี 8 เมตร มีบันไดเข้าสู่ลานประทักษิณชั้นที่ 2 ซึ่งเป็นสนามหญ้ากว้าง 4 เมตร และลานประทักษิณชั้นที่ 2 กว้าง 4 เมตร อาคารทุกด้านมีขนาดเท่ากันและเหมือนกันทั้งหมด ลานประทักษิณชั้นที่ 2 เชื่อมเข้ากับซุ้มประตูทั้ง 4 ทิศ เส้นผ่าศูนย์กลางจากรูปทรงโอคว่ำกว้าง 25 เมตร โดยแบ่งเป็นพื้นที่ส่วนซุ้มประตู ชั้นที่ 1 กว้าง 2.50 เมตร จากประตูถึงเสาภายในกว้าง 7.50 เมตร ผังเสาห้องบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง 4x4 เมตร โดยตรงกลางออกแบบเป็นเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุประเทศศรีลังกา (ภาพที่ 3, 4)

แนวคิดการใช้งานพื้นที่ พระธาตุมีลานประทักษิณ 2 ชั้น เพื่อทำให้สามารถขยับขยายพื้นที่การใช้งานได้ ในกรณีที่เป็นกิจกรรมขนาดเล็ก เช่นกิจกรรมเวียนเทียนสามารถใช้พื้นที่ลานด้านบนก็เพียงพอ แต่ในกรณีที่มีงานพิธีขนาดใหญ่สามารถใช้ลานด้านล่างร่วมด้วยได้ อีกทั้งยังสามารถใช้เป็นพื้นที่แสดงธรรมกลางแจ้งได้อีกด้วย

ภาพที่ 3 ภาพมุมสูงพระธาตุเกษแก้ว
ที่มา: กตภัณฑ์ แก้วสง่า (2563)

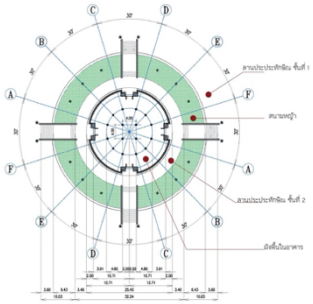

ภาพที่ 4 ผังพื้นพระธาตุเกษแก้ว
ที่มา: พระทรงวิทย์. แจ้งจิตร (2563)

1.3 การออกแบบองค์พระธาตุเกษแก้ว พระธาตุเกษแก้วได้รับอิทธิพลรูปแบบมาจากเจดีย์ศรีโพธิญาณ โดยเฉพาะองค์ระฆังรูปทรงโอคว่ำอย่างลังกา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทที่มาของพระบรมสารีริกธาตุที่ได้รับการอัญเชิญมาจากประเทศศรีลังกา เป็นการบ่งชี้เอกลักษณ์และการประยุกต์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นศรีลังกาเข้ากับสถาปัตยกรรมพระธาตุอย่างล้านช้าง ซึ่งมียอดเป็นเรือนธาตุบัวเหลี่ยมอย่างพระธาตุอีสาน ซึ่งเป็นวิธีการสร้างพระธาตุให้เป็นสถาปัตยกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่ผู้ออกแบบเลือกใช้ เพื่อบอกเล่าบริบทของชุมชนและประวัติความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ภายใน

พระธาตุเกษแก้วประกอบด้วยองค์ประกอบสถาปัตยกรรม 3 ส่วน คือ ส่วนฐานที่รวมลานประทักษิณชั้นที่ 1 และ 2 ส่วนองค์พระธาตุ และส่วนยอดพระธาตุ ลักษณะองค์พระธาตุถูกออกแบบให้เป็นอาคารที่มีรูปด้านเหมือนกันทุกด้าน สื่อความหมายถึงเสรีภาพและความเท่าเทียมในการเข้าถึงสถาปัตยกรรมแห่งนี้ โดยมีประตูหันออกไปในทิศทั้งสี่ การเข้าถึงพระธาตุจะเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการสร้างหลักหินพร้อมทั้งเปลี่ยนระดับด้วยบันได 3 ขั้น ซึ่งเป็นการออกแบบเชิงสัญลักษณ์เพื่อแสดงการเข้าถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่การเข้าถึงนี้เป็นลานประทักษิณชั้นที่ 1 ซึ่งเป็นลานกว้างขนาดลึก 8 เมตร ก่อนขึ้นสู่ลานชั้นที่ 2 ซึ่งมีเสาหิน 8 เหลี่ยมอยู่ที่เชิงบันไดชั้นล่าง ขั้นตอนการเปลี่ยนพื้นที่ขึ้นไปสู่ลานประทักษิณชั้นที่ 2 ซึ่งสูง 2.50 เมตร ประกอบไปด้วยสนามหญ้าและลานประทักษิณชั้นที่ 2 ก่อนเข้าสู่ซุ้มประตูซึ่งกว้าง 3 เมตร ลานประทักษิณชั้นที่ 2 นี้มีผนังหินทรายรัดรอบองค์พระธาตุสูง 1.50 เมตร องค์ระฆังเป็นรูปทรงโอคว่ำ เหนือขึ้นไปเป็นบัวถลา 2 ชั้น ลูกแก้วเอวขัน ถัดขึ้นไปเป็นเรือนธาตุย่อมุมไม้ ปลียอดและฉัตร ตามลำดับ (ภาพที่ 5, 6) โดยเบื้องต้นที่ได้ดำเนินการศึกษาและออกแบบ จะไม่มีการประดับลวดลายบนอาคาร เพื่อสื่อถึงความเรียบง่ายสมถะตามวิถีวัดป่า แต่ภายหลังมีการแก้ไขรูปทรง จึงจำเป็นต้องออกแบบลวดลายเพื่อให้สอดคล้องกับรูปทรงและฝีมือของช่างท้องถิ่น

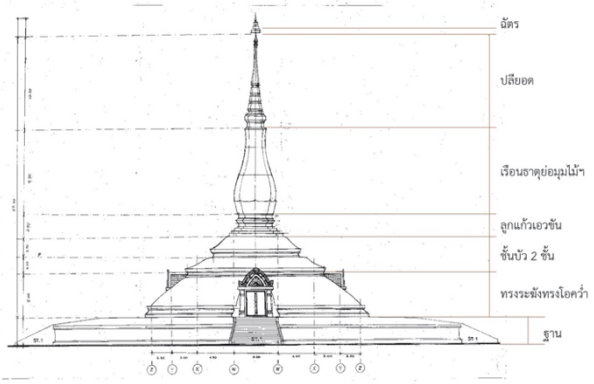

ภาพที่ 5 รูปด้านพระธาตุเกษแก้ว
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2560)

ภาพที่ 6 ภาพจำลองทัศนียภาพพระธาตุเกษแก้ว
ที่มา: ธวัชชัย เตวิน (2561)

2. การก่อสร้างพระธาตุเกษแก้ว หลังจากที่มีการถมดินและฝังเสาเข็มเป็นที่เรียบร้อยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าจะไม่เกิดการทรุดตัวของอาคาร พระเทพวชิรญาณจึงได้ให้คณะโยมอุปฐากและผู้วิจัยค้นคว้าข้อมูลว่าจะดำเนินการก่อสร้างต่อไปอย่างไร ขั้นตอนการเก็บข้อมูลเพื่อการออกแบบและการออกแบบร่างสำหรับเป็นทางเลือกในการตัดสินพิจารณาทางเลือกและสรุปชิ้นงานพัฒนาแบบก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2561 พระเทพวชิรญาณจึงได้ให้เริ่มก่อสร้างส่วนสถาปัตยกรรมของพระธาตุเกษแก้วขึ้น เมื่อต้นปี พ.ศ.2562 โดยมีเงื่อนไขว่า จะไม่เรี่ยไรปัจจัยเพื่อการก่อสร้าง โดยยินดีตามมีตามได้ ไม่ขวนขวาย และจะใช้บุคลากรท้องถิ่นที่สามารถมาทำงานได้ รวมทั้งแรงงานพระเณรและชาวบ้านทั่วไป รวมไปถึงจะใช้ปัจจัยอย่างประหยัดที่สุด อาคารต้องคงทนแข็งแรง และไม่เป็นภาระในการดูแลรักษาต่อไปในอนาคต สิ่งเหล่านี้จึงเป็นโจทย์ที่ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนแบบหน้างานบ่อยครั้ง เพื่อแก้ปัญหาและสอดคล้องกับปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้น จึงเป็นเหตุให้อาคารที่ก่อสร้างจริงมีความแตกต่างจากแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับการออกแบบในขั้นต้น

ฐานพระธาตุเป็นผังรูปวงกลม 2 ชั้น ชั้นที่หนึ่งเป็นฐานศิลาแลงก่อเรียบ มีลานประทักษิณวนเป็นรัศมี ส่วนฐานชั้นที่สองเป็นฐานหินทรายแนบชิดกับองค์ระฆังรูปโอคว่ำ ด้านบนได้รับการออกแบบให้เป็นรางน้ำเพื่อรองรับน้ำฝนจากเจดีย์ไม่ให้ไหลลงสู่ลานประทักษิณ (ภาพที่ 7) โดยก่อสร้างด้วยกระบวนการตัดหินเป็นชิ้น ๆ แล้วกลึงด้วยเครื่องกลึงหินรัศมี

ภาพที่ 7 ฐานพระธาตุชั้นที่ 1 (ศิลาแลง) ฐานพระธาตุชั้นที่ 2 (หินทราย)
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2562)

องค์พระธาตุเป็นส่วนของสถาปัตยกรรมที่บรรจุที่ว่าง (space) ภายในไว้ ใช้สัจจะของรูปทรงเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของพื้นที่ว่างภายใน ส่วนของโอคว่ำรูปครึ่งวงกลมมีการก่อสร้างโดยใช้ระบบโครงหรือระบบเสาคาน (Skeleton Frame or Post and Beam) แล้วหุ้มโดมด้วยระบบถักโครงข้อแข็ง (Rigid Frame) เพื่อให้ไม่เกิดรอยต่ออันจะนำมาซึ่งการแตกร้าวรั่วซึมในอนาคต มีการฝังพุกสแตนเลสเข้าไปในขณะที่เทผิวอาคาร พุกเหล่านี้ทำหน้าที่เชื่อมสแตนเลสที่จะหุ้มผิวอาคารต่อไป โครงสร้างส่วนนี้ได้รับการคิดค้นดัดแปลงขึ้นเพื่อให้เกิดช่องอากาศ ระหว่างปูนกับแผ่นสแตนเลส (ภาพที่ 8, 9) เพื่อไม่ให้แดดสัมผัสกับผิวอาคารโดยตรง ทำให้ลดการขยายตัวของโครงสร้างที่เป็นปูนและช่วยลดการแตกร้าวได้ แต่ด้วยคุณสมบัติของโลหะที่มีความยืดหยุ่นมากกว่า เมื่อเกิดการบิดตัวหรือขยายตัว ก็สามารถทำให้กลับคืนรูปได้ การก่อสร้างพระธาตุเกษแก้วด้วยวัสดุและวิธีการนี้จึงเป็นการคิดค้นและทดลองเพื่อแก้ปัญหาการแตกร้าวขององค์พระธาตุที่เกิดขึ้น ณ พระศรีโพธิญาณเจดีย์ วัดหนองป่าพง มาก่อน ซึ่งจากการทดลองพบว่าวัสดุและวิธีการนี้สามารถแก้ปัญหาที่เคยประสบมาได้เป็นอย่างดี โดยการก่อสร้างในส่วนนี้ได้ใช้แรงงานของพระเณรและชาวบ้านที่มาร่วมใจและร่วมบุญกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีและความภาคภูมิใจร่วมกัน ทำให้พระธาตุเกษแก้วกลายเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคน

ในชุมชน และมีคุณค่าทางสังคมในฐานะสัญลักษณ์ของความร่วมมือร่วมใจและความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนกับวัดด้วย

ภาพที่ 8 ภาพการถักโครงสร้างหุ้มผิวพระธาตุเกษแก้วและบุผิวด้วยสแตนเลส
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2562)

ภาพที่ 9 ภาพโครงสร้างเสาคานของพระธาตุเกษแก้ว (ขวา) การก่อสร้างพระธาตุเกษแก้ว
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2562)

ส่วนยอดพระธาตุ การก่อสร้างพระธาตุเกษแก้วเริ่มต้นจากการยกยอดฉัตรชั้นบนสุดให้แล้วเสร็จก่อนที่จะรื้อนั่งร้านลง การก่อสร้างในส่วนยอดนี้ ได้ใช้วัสดุโครงสร้างเหล็กบุผิวด้วยสแตนเลส โดยมีองค์ประกอบเริ่มจาก บัลลังก์ ขาสิงห์ องค์เรือนธาตุ ปลียอด และฉัตร งานก่อสร้างทั้งหมดจึงเป็นงานของช่างเหล็กโดยคณะของช่างวสันต์ซึ่งเป็นช่างท้องถิ่น และเนื่องจากเป็นการก่อสร้างโดยช่างท้องถิ่น แบบสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะงานโครงสร้าง จึงถูกปรับเปลี่ยนให้ซับซ้อนน้อยลงเพื่อให้ทำงานได้ง่ายขึ้น ซึ่งเมื่อนำแผ่นบุผิวอาคารเชื่อมเข้ากับโครงสร้างอาคารแล้ว จะเห็นได้ชัดว่ารูปทรงของยอดพระธาตุได้เปลี่ยนไปจากแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับการออกแบบไว้ในขั้นแรกเป็นอย่างมาก และเมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์หาสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นก็พบว่าปัจจัยหลักคือข้อจำกัดในด้านทักษะและฝีมือของช่างท้องถิ่น รวมไปถึงข้อจำกัดทางด้านเวลาในการก่อสร้างด้วย การปรับเปลี่ยนแบบสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อลดเวลาในการทำงาน และทำให้การก่อสร้างสอดคล้องกับความสามารถและประสบการณ์ที่มีอยู่ของช่างท้องถิ่น

3. การประดับตกแต่งพระธาตุเกษแก้ว การตกแต่งพระธาตุเกษแก้วเป็นการออกแบบที่ต้องใช้รายละเอียดและช่างฝีมือ กระบวนการในส่วนนี้บางส่วนได้มีการใช้ช่างท้องถิ่นเป็นแรงงานก่อสร้าง ซึ่งอาจมีความไม่คุ้นเคยกับแบบที่มีรายละเอียดมาก ทำให้ผู้ออกแบบต้องสร้างหุ่นจำลอง หรือแม้กระทั่งจำเป็นต้องขยายแบบในมาตราส่วน 1:1 เพื่อให้ช่างท้องถิ่นสามารถทำงานตามแบบที่ผู้ออกแบบวางไว้ได้

3.1 ส่วนตกแต่งสถาปัตยกรรมภายนอก

เรือนธาตุ เป็นส่วนประกอบที่มีการประดับลวดลายมากที่สุด เนื่องจากปัญหาในการแก้ไขแบบก่อสร้างเดิมทีมีการออกแบบเป็นเจดีย์ย่อมุมเกลี้ยงอย่างเรียบง่าย แต่หลังจากที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขแบบทำให้เกิดพื้นที่ว่างขนาดใหญ่ วิธีแก้ปัญหาของผู้วิจัยคือการใช้ลวดลายเพื่อลดทอนพื้นที่ โดยใช้เทคนิคการซ้อนชั้นแผ่นสแตนเลสขึ้นไปเพื่อให้เกิดเงาตกกระทบเป็นชั้นจนเกิดเป็นลวดลายขึ้น โดยให้ช่างท้องถิ่นใช้เครื่องมือง่าย ๆ ในท้องถิ่นจับยกลวดลายขึ้นชั้นละ 1 นิ้ว งานก่อสร้างชุดนี้หลังจากช่างลอกแบบลวดลาย 1:1 จากหุ่นโฟมแล้ว ช่างก็ได้ตัดเชื่อมและซ้อนลายจนแล้วเสร็จ โดยดำเนินการบนพื้นราบ แล้วใช้รอกชักขึ้นไปติดตั้งตามตำแหน่งที่กำหนดไว้บนเรือนธาตุเจดีย์ ซึ่งแนวความคิดในการออกแบบในส่วนนี้นั้น ผู้วิจัยได้สอดแทรกคติวิทยาและภูมิปัญญาแห่งถิ่นอีสานเข้าไปสู่ปรัชญาการออกแบบ โดยการใช้ลวดลายขันหมากเบ็งซึ่งเป็นเครื่องสักการะของชาวอีสาน รองรับดอกบัว 4 ดอกอันหมายถึงอริยสัจจธรรมทั้ง 4 ประการ ตรงปลายยอดสุดเป็นเครื่องหมายแห่งโลกุตระธรรม 9 ประการ องค์ประกอบทั้งหมดอยู่ในกรอบทรงรูปดอกบัว อันหมายถึงพระโพธิญาณ โดยนัยยะการออกแบบเพื่อเป็นพุทธานุสติเป็นหลัก (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 ภาพแบบขยาย 1:1 ลวดลายเรือนธาตุ และ งานก่อสร้างเรือนธาตุจากแผ่นสแตนเลส
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2563)

ซุ้มประตู เป็นส่วนของการออกแบบทางเข้าอาคารเพื่อสื่อสารว่าบรรจุสิ่งสำคัญไว้ภายใน งานก่อสร้างในส่วนนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ซุ้มประตูเป็นส่วนงานซ้อนชั้นแผ่นสแตนเลส เพื่อให้สัดส่วนลวดลายสัมพันธ์ไปกับองค์ประกอบหลักอาคาร การกดหน้าซุ้มเพื่อรับกับมุมมองทางสายตา การดัดเส้นหลังของสันหลังคาเพื่อช่วยให้องค์พระธาตุมีความอ่อนช้อยมากขึ้น แนวคิดในการออกแบบลวดลายซุ้มประตู ภายในจั่วเป็นรูปดอกบัวที่มีต้นโพธิ์เกิดขึ้นมากลางดอก เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยเลือกใช้ในการออกแบบเชิงสัญลักษณ์ โดยดอกบัวหมายถึงจังหวัดอุบลราชธานี ต้นโพธิ์หมายถึงโพธิญาณ โดยรวมสื่อถึงพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นสถานที่ หลวงพ่อพระเทพวชิรญาณ (เลี่ยม) ได้ไปเรียนรู้ธรรมะ และนำมาสงเคราะห์พื้นที่เกิด คือจังหวัดศรีสะเกษอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุเกษแก้วในปัจจุบัน การบรรจุลวดลายทั้งหมดอยู่ในกรอบซุ้มหน้ากาล หมายถึงทุกสรรพสิ่งย่อมตกอยู่ในกฎของไตรลักษณ์และย่อมถูกกาลเวลากลืนกินในที่สุด

บานประตู ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบแนวคิดศิลปกรรมของรองศาสตราจารย์สุวัฒน์ แสนขัติยรัตน์ โดยการยกคติธรรมของธาตุทั้ง 4 มาสร้างสรรค์ผ่านบุคลาธิษฐานคือธาตุดิน น้ำ ไฟ และลม ซึ่งการก่อสร้างในส่วนนี้ โดยเฉพาะงานแกะสลักไม้นั้นจำเป็นต้องใช้ช่างที่มีความเชี่ยวชาญจำหลักขึ้น โดยผู้วิจัยได้ทำแบบขยาย 1:1 ขึ้นเพิ่มเติมหน้างาน เพื่อช่วยให้ช่างท้องถิ่นทำงานได้ตรงตามแบบที่ออกแบบไว้ได้มากขึ้น

บานประตูทางด้านทิศเหนือ: พระปัจเจกโพธิสัตว์และพระสัมมาสัมพุทธโพธิสัตว์

แนวคิด ประตูทางทิศเหนือซึ่งเป็นประตูทางเข้าหลักของพระธาตุเกษแก้ว มีลวดลายจำหลักไม้รูปพระโพธิสัตว์ 2 พระองค์ บานฝั่งซ้ายได้รับการออกแบบให้เป็นภาพพระปัจเจกโพธิสัตว์ ซึ่งปรารถนาจะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในเบื้องหน้า การออกแบบได้ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์สวมพระชฎายอด ส่วนบานฝั่งขวาได้รับการออกแบบให้เป็นภาพพระสัมมาสัมพุทธโพธิสัตว์ ซึ่งปรารถนาอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ การออกแบบบุคลาธิษฐานทรงเครื่องอย่างกษัตริย์แต่ยอดมงกุฎเป็นโลกุตระนี้ เป็นการออกแบบเชิงสัญลักษณ์ให้เป็นตัวแทนธาตุดิน ซึ่งมีลักษณะหนักแน่น แข็งแกร่ง และไม่แปรเปลี่ยนได้ง่าย โดยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เลือกใช้เป็นลวดลายแบบอีสาน ผสมผสานลวดลายพฤกษชาติและลวดลายไทยแบบประเพณี (ภาพที่ 11)

ภาพที่ 11 ภาพลายเส้นประตูทิศเหนือและภาพประตูแกะสลักด้านทิศเหนือ
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2563)

บานประตูทางด้านทิศตะวันออก: พญาวานรและพญาครุฑ

แนวคิด บานประตูในทิศตะวันออก เป็นตัวแทนธาตุลม โดยที่ลมเป็นสัญลักษณ์ของการลื่นไหลไม่คงทีและแปรเปลี่ยนได้ง่าย โดยใช้บุคลาธิษฐานของพญาวานร ซึ่งตามตำนานกล่าวว่าเป็นบุตรของพระพายเจ้าแห่งลม และบานขวา จำหลักรูปพญาครุฑ ซึ่งเป็นเจ้าเวหาที่หมายถึงลมเช่นเดียวกัน องค์ประกอบของงานตกแต่งประกอบด้วยภาพหงส์ สีหปักษี นกวายุภักษ์ และก้อนเมฆ เพื่อดึงเร้าความเป็นธาตุลมออกจากงานศิลปกรรมผ่านกระบวนการออกแบบลวดลายที่ผสมผสานขึ้น (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 12 ภาพลายเส้นประตูทิศตะวันออกและภาพถ่ายประตูแกะสลักด้านทิศตะวันออก
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2563)

บานประตูทางด้านทิศใต้: พระแม่คงคาและนางมณีเมฆขลา

แนวคิด บานประตูทางทิศใต้ ถูกออกแบบให้เป็นสัญลักษณ์ของธาตุน้ำ ซึ่งมีลักษณะลื่นไหลและเยือกเย็น ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกใช้บุคลาธิษฐานเป็นภาพพระแม่คงคา ซึ่งเป็นพระเทวีแห่งสายน้ำ และพระนางมณีเมขลา ซึ่งเป็นพระเทวีแห่งสายฝน ในภาพประกอบด้วยลวดลายเหรา พญานาค ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำเช่นกัน การผูกลวดลายสายน้ำเข้ากับพื้นที่ว่างในการออกแบบ เป็นส่วนที่ทำให้ผู้ชมงานทัศนศิลป์ชิ้นนี้เข้าถึงความต้องการทางสุนทรียที่ผู้ออกแบบตั้งใจ (ภาพที่ 13)

ภาพที่ 13 ภาพลายเส้นประตูทิศใต้และภาพประตูแกะสลักด้านทิศใต้
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2563)

บานประตูทางด้านทิศตะวันตก: พญายักษ์และทศกัณฑ์

แนวคิด บานประตูทางทิศตะวันตกได้รับการออกแบบเชิงสัญลักษณ์ให้เป็นตัวแทนของธาตุไฟ ซึ่งเป็นความร้อนและการเผาไหม้ โดยบุคลาธิษฐานที่เลือกใช้เป็นภาพพญายักษ์รบกันกับทศกัณฑ์ โดยคติในการออกแบบผลงานชิ้นนี้จะเห็นภาพของการเบียดเบียนไปตามลำดับ มีทั้งยักษ์ที่อยู่ใต้ปกครองต้องคอยรับคอยแบก คติธรรมในส่วนนี้ต้องการสื่อความหมายถึงความโกรธที่เผาผลาญทุกสรรพสิ่งและทำผู้อื่นเดือดร้อน การผูกภาพกนกเปลวไว้ระหว่างช่องว่างขององค์ประกอบ เป็นการเร่งเร้าทางสุนทรียของงานออกแบบให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น (ภาพที่ 14)

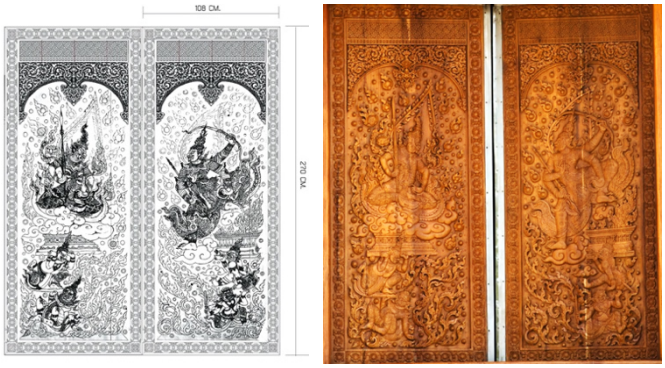

ภาพที่14 ภาพลายเส้นประตูทิศตะวันตกและภาพประตูแกะสลักด้านทิศตะวันตก
ที่มา: พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2563)

สรุปว่างานออกแบบบานประตูทั้ง 4 ทิศนั้นต้องการสื่อสารกับผู้ชมงานทัศนศิลป์ชิ้นนี้ว่า โลกนี้ย่อมประกอบด้วยรูปธาตุทั้ง 4 คือดิน น้ำ ไฟ และลม ซึ่งเป็นของปรุงแต่งขึ้นและเป็นนามธาตุซึ่งรวมตัวตนขึ้นเป็นร่างกาย การกระทำงานต่าง ๆ ในโลกย่อมมีเวลาจำกัด ธาตุทั้ง 4 ย่อมมีเวลาในการแยกย้ายไปสู่การเกิดเป็นสิ่งใหม่ และการบริหารความอจิรัง (ความไม่ยั่งยืน) ย่อมเป็นโอกาสของผู้มีปัญญา

3.2 ส่วนตกแต่งสถาปัตยกรรมภายใน การตกแต่งพื้นที่ภายในที่มีความสูง 6 เมตร กับการออกแบบพื้นที่ภายในให้นิ่งสงบ พระเทพวชิรญาณท่านมีความประสงค์ให้พื้นที่ส่วนนี้เป็นพื้นที่ที่เรียบร้อยและทำความสะอาดง่าย ผู้วิจัยจึงเลือกวัสดุปูพื้นเป็นหินแกรนิตสีดำทั้งหมด โดยได้ใช้หินแกรนิตเอมมอรัลเพิร์ล ซึ่งเป็นแกรนิตที่มีประกายแสงสีขาวและสีฟ้า เมื่อยามต้องแสงจะแวววาว เป็นหินคุณภาพดีที่นำเข้ามาจากประเทศนอร์เวย์ และปูด้วยปูนซีเมนต์ผสมปูนกาวโดยทีมช่างท้องถิ่น ผนังเป็นงานทำสีโดยการพ่นสีชมพูเป็นพื้น ซึ่งแนวคิดการตกแต่งภายในนี้เป็นเรื่องการบูชาคุณแม่ ซึ่งเป็นดินแดนมาตุภูมิ ผู้วิจัยจึงสื่อสารว่าพื้นที่แห่งนี้คือท้องของแม่ที่ประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 ขึ้นเป็นตัวตน ดังนั้นจึงคิดค้นกรรมวิธีที่พ่นสีผิวสัมผัสหินลงไปโดยการปรับแอร์บรัชให้มีหัวขนาดเล็กใหญ่ ทำให้องค์ประกอบงานสีมีมิติมากขึ้น อีกทั้งสามารถพรางคราบน้ำ ใยแมลงมุม หรือการแตกร้าวที่อาจเกิดขึ้นในภายหลังได้ดี ทำให้ดูสะอาดตาและง่ายต่อการทำความสะอาด ส่วนงานฝ้าเพดานเป็นการใช้ไม้สักแผ่นเรียบสีธรรมชาติปูบนโครงเคร่าเหล็ก

ภายในพระธาตุเกษแก้วประดิษฐานครอบพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นผลงานการออกแบบของผู้วิจัย โดยฐานทำจากโลหะหล่อปิดด้วยทองคำเปลว องค์ครอบแก้วเป็นงานแก้วหล่อภายในบรรจุพระเจดีย์เงินจากประเทศศรีลังกา และส่วนยอดเป็นงานดุนโลหะเงินประดับอัญมณี โดยใช้กรรมวิธีเปียกทองคำแท้ลงบนแผ่นเงิน ฉัตรประดับพลอย นพเก้าลงยาราชาวดี งานชิ้นนี้เกิดจากการทำหุ่นจำลองปูนปลาสเตอร์ขนาดเท่าจริง แล้วส่งต่อไปให้โรงงานผลิต

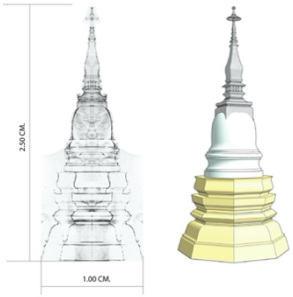

ภาพที่ 15 ภาพลายเส้นสามมิติการออกแบบ. ครอบพระบรมสารีริกธาตุ
ที่มา: พระทรงวิทย์แจ้งจิตร (2563)

ภาพที่ 16 งานตกแต่งภายในพระธาตุ และ รายละเอียดงานสลักดุน
ที่มา พระทรงวิทย์ แจ้งจิตร (2563)

4. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้สอย ส่วนสถาปัตยกรรมของพระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวาย จังหวัดศรีสะเกษ ได้ก่อสร้างแล้วเสร็จและเริ่มเปิดให้เข้าไปใช้งานในเดือนกันยายน พ.ศ. 2563 โดยในขณะนั้นยังเหลืองานตกแต่งรายละเอียดภายในบางส่วน ผู้วิจัยได้รวบรวมกิจกรรมที่เกิดขึ้น ณ พระธาตุเกษแก้วแล้วพบว่า พระธาตุแห่งนี้เป็นพื้นที่ที่สามารถรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา อีกทั้งสามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ตามเหตุปัจจัยและความต้องการพื้นที่ใช้สอยของกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการเวียนเทียนได้เป็นอย่างดี (ภาพที่ 25) การอาศัยสัญลักษณ์ทางศาสนาเป็นที่รวมใจในการทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาเป็นกุศโลบายเพื่อสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน อิทธิพลทางศาสนาที่แทรกซึมในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาพื้นที่ให้คงความสวยงาม โดยกิจกรรมเหล่านั้นได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับปัจจุบันสมัย พระธาตุเกษแก้วจึงสามารถเป็นตัวอย่างของการบูรณาการองค์

ความรู้และพุทธประเพณีดั้งเดิมมาผสมผสานกับกิจกรรมการเข้าถึงศาสนาของคนในยุคปัจจุบัน ซึ่งการปรับตัวทางมิติสถาปัตยกรรมเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมตัวอันจะห่อหุ้มกิจกรรมและการใช้สอยเข้าด้วยกัน ทำให้ศาสนายังตอบสนองต่อศาสนิกชนได้อย่างต่อเนื่องสืบไป อีกทั้งการที่กิจกรรมการก่อสร้างพระธาตุเกษแก้ว เป็นการรวมตัวของพุทธบริษัท ทั้งภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา ที่ได้มีโอกาสมาทำงานร่วมกันตั้งแต่เริ่มดำเนินการก่อสร้างจวบจนแล้วเสร็จและสามารถใช้งานได้จริง ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและอยากมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพระธาตุของชุมชนให้คงอยู่สืบไป (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 17 พื้นที่ภายในและการใช้สอยภายในพระธาตุ
ที่มา: สุขสันต์ แก้วสง่า (2563)

ภาพที่ 18 การจัดกิจกรรมรับบาตรรอบลานพระธาตุ **และ**การขยายพื้นที่ทำกิจกรรมรอบลานพระธาตุ
ที่มา: สุขสันต์ แก้วสง่า (2563)

ตารางที่ 1 สรุปตารางเปรียบเทียบแบบสถาปัตยกรรมต้นแบบของพระธาตุเกษแก้วและแบบที่มีการปรับแก้หรือพัฒนาระหว่างการก่อสร้าง

ที่	ต้นแบบ	แบบที่มีการปรับแก้หรือพัฒนาการ
1	ต้นแบบมาจากรูปทรง และการใช้งานของพระเจดีย์ศรีโพธิญาณ	รูปทรงสถูปโอคว่ำอย่างลังกา ที่มีเรือนธาตุอย่างอีสานอยู่ด้านบน
2	แนวคิดการออกแบบผังบริเวณ	ผังบริเวณมีการเชื่อมโยงกับศาลาทรงธรรมที่อยู่ข้างเคียง มีการออกแบบกระถาง โคมไฟ เพื่อนำสายตาเข้าสู่พระธาตุเกศแก้ว
3	การออกแบบแผนผังสถาปัตยกรรม	แผนผังยังคงรูปแบบเดิม
4	การออกแบบองค์พระธาตุ	ปรับรูปทรงจากบัวเหลี่ยม เป็นเจดีย์บัวเหลี่ยมย่อมุม
5	การตกแต่งองค์พระธาตุ	ผิวอาคารเดิมเป็นคอนกรีต ถูกปรับเป็นผิวแสตนเลส

บทสรุป

การออกแบบพระธาตุเกษแก้วมีแนวคิดเริ่มต้นมาจากการสืบต่อรูปแบบของเจดีย์ศรีโพธิญาณ ซึ่งเป็นต้นแบบของเจดีย์สายวัดหนองป่าพงของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) แล้วนำมาบูรณาการร่วมกับความประสงค์และเจตจำนงของพระเทพวชิรญาณ (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพงในปัจจุบัน เอกลักษณ์พื้นถิ่นของอีสาน และเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุซึ่งได้รับการอัญเชิญมาจากประเทศศรีลังกา และให้เป็นศาสนสถานเชิงสัญลักษณ์เพื่อแสดงความเป็นวัดสาขาที่สืบทอดปฏิปทาของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) และเพื่อรองรับพุทธศาสนกิจกรรมของวัดและชาวบ้านในชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเพื่อการออกแบบพระธาตุเกษแก้วและตอบคำถามการวิจัยแล้วพบว่า พระธาตุเกษแก้ว วัดป่าหนองหวาย สามารถถูกออกแบบและก่อสร้างในรูปแบบที่สืบทอดมาจากพระธาตุทรงบัวเหลี่ยมซึ่งเป็นรูปแบบประเพณีของอีสานไว้ และใช้เจดีย์ศรีโพธิญาณของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) เป็นต้นแบบได้ รวมทั้งสามารถนำรูปแบบองค์ระฆังทรงโอคว่ำอย่างลังกาและพระธาตุแบบล้านช้างมาร่วมในการออกแบบองค์พระธาตุ เพื่อทำให้พระธาตุเป็นสถาปัตยกรรมเชิงสัญลักษณ์เพื่อแสดงถึงที่มาของพระบรมสารีริกธาตุและแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนได้เช่นกัน

แต่ทั้งนี้แบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับการออกแบบมาจากการวิเคราะห์และบูรณาการข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้ ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการก่อสร้างไปบ้างในระหว่างที่ก่อสร้างจริงและพบเจอข้อจำกัดบางประการ เช่น ข้อจำกัดทางด้านทักษะความสามารถของช่างท้องถิ่นในการก่อสร้างอาคารด้วยวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่ ข้อจำกัดในด้านงบประมาณ และการที่วัดมีกุศโลบายให้เกิดการมีส่วนร่วมของพุทธบริษัททั้ง 4 โดยเฉพาะอุบาสกและอุบาสิกาในชุมชน ให้มาร่วมแรงร่วมใจเป็นแรงงานในการก่อสร้าง เพื่อให้พระธาตุเกิดคุณค่าทางสังคมในฐานะศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน ผู้ออกแบบก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแบบและวิธีการก่อสร้างไปบ้าง เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ซึ่งไม่มีประสบการณ์ในการก่อสร้างมาก่อนสามารถปฏิบัติการก่อสร้างร่วมกับช่างได้ รวมไปถึงในกรณีที่ความละเอียดของลวดลายประดับที่ออกแบบโดยสถาปนิกมีความยากเกินไปสำหรับช่างท้องถิ่น สถาปนิกก็ควรยืดหยุ่นและยอมปรับเปลี่ยนวิธีการสร้างแบบเพื่อให้ช่างท้องถิ่นเกิดความเข้าใจและนำไปใช้ในการก่อสร้างได้

จากการศึกษาเก็บข้อมูลและวิเคราะห์เจดีย์ศรีโพธิญาณของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) เป็นกรณีศึกษาเพื่อนำผลการศึกษามาใช้ในการออกแบบเชิงทดลองพบว่า เจดีย์พระธาตุเกษแก้วสามารถสร้างด้วยโครงสร้างโดยใช้ระบบโครงหรือระบบเสาคาน (Skeleton Frame or Post and Beam) แล้วหุ้มโดมด้วยระบบถักโครงข้อแข็ง (Rigid Frame)

เพื่อให้ไม่เกิดรอยต่ออันจะนำมาซึ่งการแตกร้าวรั่วซึมในอนาคต ดังที่เกิดขึ้นกับเจดีย์ศรีโพธิญาณมาก่อนได้ รวมทั้งการใช้วิธีการฝังพุกสแตนเลสเข้าไปในขณะที่เทผิวอาคาร เพื่อให้เกิดช่องอากาศระหว่างปูนกับแผ่นสแตนเลสเพื่อป้องกันไม่ให้แดดสัมผัสกับผิวอาคารโดยตรง ก็สามารถช่วยลดการขยายตัวของโครงสร้างที่เป็นปูนและช่วยลดการแตกร้าวได้เช่นกัน

ผลการเปรียบเทียบแบบสถาปัตยกรรมพระธาตุเกษแก้วที่ได้ออกแบบขั้นต้นกับที่ก่อสร้างจริงพบว่ามีความแตกต่างกัน ซึ่งผลการวิเคราะห์นี้แสดงให้เห็นถึงหลักสัจธรรมทางพุทธศาสนา ในเรื่องอจิรัง การเปลี่ยนแปลงของปัจจุบันธรรมตามความเป็นจริง รวมทั้งการลดอัตตาตัวตนและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น การบูรณาการความรู้ความสามารถของผู้มีส่วนร่วมทุกคนทำให้เกิดการทำงานโดยปราศจากความขัดแย้ง เพื่อให้พระธาตุเกษแก้วนี้เป็นสถาปัตยกรรมแห่งกุศลธรรมอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

วิโรฒ ศรีสุโร. (2539). **ธาตุอีสาน**. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระมหาบัว ญาณสัมปันโณ. (2555). **ธรรมประวัติ พ่อแม่ครูบาอาจารย์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต**. อุดรธานี: ไทยชบา กราฟิค เฮาส์ เอเจนซี่.

โชตวิชช์ สุวงศ์. (2564). **พระธาตุเกษแก้ว อนุสรณ์พระเจดีย์วัดป่าหนองหวาย ศรีสะเกษ.** กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนพับลิชชิ่ง จำกัด.

คณะศิษยานุศิษย์ (2564). **ประวัติและปฏิปทา พระเทพวชิรญาณ (เลี่ยม ฐิตธมฺโม)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.

มรดกธรรมพระโพธิญาณเถร. (2556). **ทำให้สุดขุดให้ถึง**. พิมพ์ครั้งที่3. กรุงเทพฯ: บจก. ที คิว พี.

มรดกธรรมพระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท). (2560). **กตัญญุตา บูชาคุณ 100 ปี พระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท).** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.